

Bulgaristan'da Türklere ve Müslümanlara Yapılan Mezâlim

Doç. Dr. Ömer TURAN
ODTÜ Tarih Bölümü
omerf@metu.edu.tr

Özet: Rusların İstanbul'a ve Boğazlara ilgisi Bizans marifetiyle Hıristiyanlaştırılmalarına ve Fatih'in İstanbul'u almasına kadar dayanır. Ruslar buraları Türklerden alarak rahat bir şekilde sıcak denizlere inebilmek için Ortodoksluktan Slavlığa kadar her unsuru değerlendirmişlerdir. Türk ve Müslüman unsurlarının Balkanlardan temizlemek ve kendi kontrollerinde olması şartıyla Karadeniz'den Ege'ye büyük bir Bulgaristan kurmak da bu planın bir parçasıdır. Bu düşüncelerle 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı "bir ırklar ve yok etme savaşı" olarak planlanmıştır. Yüz binlerce Türk ve Müslüman öldürülmüş ve bu toprakları terk etmek zorunda bırakılmıştır. Bununla beraber bölge tamamen Türklerden temizlenememiştir. Zaman zaman duraksamalar ve kesintiler olsa da, her şeye rağmen kalanların ya Bulgarlaştırılması ya da bu toprakları terk etmesi için 1878'den günümüze çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, Katliam, Mezâlim, Müslüman.

Atrocities Committed Against the Turks and Muslims of Bulgaria

Abstract: Russian interest in Istanbul and the Bosphorus dates as far back to their Christianization at the hands of the Byzantines and the conquest of Istanbul by Fatih I. Russia envisioned annexing these lands from the Turks in order to facilitate a smooth allocation of the most coveted 'warm waters.' To accomplish this they tried everything from Orthodoxy to uniting their interests under a Slavic banner. Creating a Greater Bulgaria spanning from the Aegean to the Black Sea by ridding the Balkans of Turkish and other Muslim elements from the Balkans was also part of this grand scheme. This plan sparked the 1877 - 78 Ottoman - Russian war designed to be fought out as battle of annihilation between races. Hundreds of thousands of Turks and Muslims were either slaughtered or displaced. This event however did not completely erase the Turkish presence in the region. To this day since

1878, be it with short lived intervals of relative inaction; those who have stayed against the odds are still under mounting pressure to either leave or take on a Bulgarian identity.

Key Words: *Bulgaria, Turco-Russian War of 1877-1878, Massacre, Atrocities, Muslim.*

Rusların İstanbul'a ilgileri çok eskilere dayanır. X. Yüzyılda Bizans marifetiyle Hıristiyanlığı benimsemeleri dolayısıyla İstanbul'un Ruslar nezdindeki yeri her zaman ayırdır. Bizans Prensesi Sofya Paleolog'un Moskova Knezi III. İvan ile evlenmesine istinaden Moskova'nın Bizans'a halef olacağı görüşü geliştirilmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesinden sonra da bu şehrin bir gün mutlaka Rusların eline geçeceği görüşü işlenmiştir.¹

Osmanlı-Rus diplomatik ilişkileri 15. yüzyılın ikinci yarısında, III. İvan ve II. Beyazid dönemlerinde başlamıştır. İlk Rus elçisi Michail Pleşçeyev, 1497 yılında Osmanlı Sultanının huzuruna çıkmıştır. Bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkileri yakından incelediğimizde Moskova Knezliği'nin kendisini Devlet-i Aliyye ile denk göstermeye gayret ettiği, İstanbul'un ise iki ülke arasındaki ilişkileri Kefe valiliği üzerinden yürütmeyi tercih ederek böyle bir denkliği kabul etmediği görülmektedir.² Osmanlı yönetimi tarafından ciddi bir rakip, eşit bir muhatap kabul edilmeseler de Doğu Roma'nın ve Bizans'ın varisi olduklarını iddia eden Ruslar sürekli olarak güneye doğru yayılma politikası takip ettiler. 1676-1681 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan biraz sonra üzerinde duracağımız 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar geçen iki yüz yıllık süre zarfında, 12 Osmanlı-Rus savaşı vuku bulmuştur; ortalama her yirmi yılda bir Osmanlı-Rus savaşı olmuştur denilebilir.

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonunda, 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya, Osmanlı hakimiyetindeki Ortodokslara yönelik ilgisini hukukî bir temele dayandırmayı başarmıştır: Küçük Kaynarca Antlaşması'nda yer alan, Rusya'nın Osmanlı topraklarındaki Ortodoksların hamiliği statüsü, Rus Çarlığı'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki

1 Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1970, ss. 2-4.

2 Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, 3b., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993, ss. 117-120.

Ortodokslara yönelik politikasını daha rahat sürdürmesine dayanak teşkil etmiştir. Rusların başka ülkelerdeki Ortodoks Hıristiyanlarla yakın ilişkiler kurması ve onlar üzerinde nüfuz tesis etmesi olarak nitelendirilebilecek Panortodoksizm 1853-1856 Kırım Savaşı'nın sonuna kadar Rusya'nın politikası olmuştur. Bu çerçevede, başlangıçta Yunan ayaklanması desteklenmiş ve 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonunda Yunanistan'ın bağımsızlığı Osmanlı'ya kabul ettirilmiştir.³

Bu vesileyle şu hususu belirtmek gerekir ki Osmanlı'dan ayrılan Balkan milletlerinin hiçbiri, kendileri bir isyana, bağımsızlık savaşına kalkışıp bunu kazandıktan sonra, Osmanlı muhataplarıyla birlikte bir masaya oturarak bağımsızlıklarını legalize ettirebilmiş değillerdir. Bütün Balkan milletlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları, sözde bir isyan ve o isyanın bastırılmasını müteakip başlayan bir Osmanlı-Rus savaşının sonunda olmuştur. Yunanistan'dan Bulgaristan'a, Sırbistan'dan Romanya'ya kadar, Balkan devletlerinin hiç birinin kuruluş anlaşmasının altında kendi imzası yoktur, Türklerin muhatabı hep Ruslar olmuştur.

1853-56 Kırım Savaşı'nı takip eden yıllarda Rusya'da Panslavistlerin gittikçe güç kazandıklarını görüyoruz. Slav Komitesi Moskova'da 1857 yılında kurulmuştur. 1863 yılında Tabii İlimleri Sevenler Derneği Moskova'da kurulmuştur. Panslav Kongresi 1867 yılında Rusya'da toplanmıştır. Bu meyanda Rusya'nın yüzyıllardır takip ettiği Panortodoks politikayı bırakarak Panslavizmi benimsediğini görüyoruz.⁴ Rusya'nın Panslavizmi benimsemesinde pek çok iç ve dış unsurun yanı sıra kurulmasına büyük destek verdiği, kan döktüğü Yunanistan'ın yarattığı hayal kırıklığının da bir derecede etkisi vardır.

Görüldüğü gibi dini ve tarihi sebeplerle Rusya'nın İstanbul'a büyük bir ilgi si vardır. Rusya'nın büyümeye ve etrafına yayılmaya başlaması ile birlikte, İstanbul'a yani Boğazlara olan ilgisine stratejik sebepler de eklenmiştir. İstanbul ve Boğazlar ise Türklerin elindedir. Türkleri zayıflatarak İstanbul'u ellerinden almanın bir yolu da Osmanlı hâkimiyetinde yaşayan Ortodoks ve Slav toplulukları uyandırmaktır. Rusya'nın gerek 19. yüzyılın ortalarına

3 Yunan milliyetçiliğinde ve Yunan bağımsızlığında Rusların rolü konusunda bk. Ömer Turan, "The Role of Russia and England in the Rise of Greek Nationalism and Greek Independence", *OTAM*, S.10, 2000, ss. 243-292.

4 Hans Kohn, *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği*, çev. Agah Oktay Güner, İstanbul: Kervan Yayınları, 1983, ss. 143-157.

kadar takip ettiği Panortodoks politikayı, gerek 19. yüzyılın ikinci yarısında benimsediği Panslavist politikayı bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Panortodoks politikada Yunanlılara bel bağlanmış ve hayal kırıklığı yaşanmıştır.

Rusların Panslavizmi benimsemelerinden sonra, Balkanlarda en çok üzerinde çalıştıkları topluluk Sırlardır. Ancak Sırlardan da bekledikleri karşılığı görememeleri üzerine Bulgarlara yönelmişlerdir.⁵ Filibe'deki Rus konsolosu N. Gerov vasıtasıyla Bulgar gençleri Rusya'da eğitim görmüşler ve yetiştirilmişlerdir. Rusya'ya bağlı bir Bulgaristan'ın kurulması suretiyle Ege'ye açılma benimsenmiştir. 1828–1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonunda bağımsızlığını kazandığı halde, Yunanistan'ın, Rusların beklentilerinin aksine Rusya'ya tabi olmayıp, yönünü Batı'ya çevirmesi, Ruslarda, bundan sonra destekleyecekleri topluluklarca kurulacak devletlerin kendilerine son derece bağlı kalmasını temin için başlangıçta tedbirler alma düşüncesini doğurmuştur.

1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan evvel de -daha savaş başlamadan aşağı yukarı bir yıl evvel- 1876 yılında, Ruslar, bu çerçevede, Bulgaristan Mülki İdare Komisyonu'nu kurmuşlardır. Bu komisyon, daha evvel bölgede çalışmış diplomatlardan, generallerden, tarihçilerden, coğrafyacılar vs... oluşturulmuştur. 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ufukta görünmesi üzerine Ruslar, "bir savaş yapacağız ve sonunda bir Bulgaristan kurulacak; fakat öyle bir şekilde kurulsun ki, bu devletin esasını o şekilde oluşturalım ki, daha sonra Yunanistan örneğinde olduğu gibi, bize arkasını dönmeyin" diye düşünmüşlerdir.⁶

Bulgaristan Mülki İdare Komisyonu, Tuna Vilayeti'nin idari, demografik, sosyal, ekonomik vs. durumu konularında çalışmalara başladıktan sonra kurulacak olan Bulgaristan'da Bulgarların çoğunluk değil azınlık olduklarını fark etmiştir. 1291 (1874–75) yılına ait Tuna Vilayeti Salnamesi'ne göre, Vilayet Rusçuk, Vidin, Sofya, Tırnova, Tulça, Varna olmak üzere altı sancaktan oluşmaktadır. Bu sancaklardan, Rusçuk, Sofya, Tulça ve Varna'da Türkler ve Müslümanlar çoğunluktur; sadece Vidin ve Tırnova'da Bul-

5 Bu dönem Rus-Sırp ilişkileri hakkında daha geniş bilgi için bk. David Mackenzie, *The Serbs and Russian Pan-Slavism, 1875-1878*, New York, Ithaca: Cornell University Press, 1967.

6 Bilal N. Şimşir (der.), *Rumeli'den Türk Göçleri, 1879*, c.II, Türk Tarih Kurumu, Ankara: 1989, s.CLXII-CLXV.

garlar çoğunluktur.⁷ Vilayetin nüfusu 934.586 Müslüman ve 977.464 gayrimüslim olmak üzere toplam 1.912.050'dir. Dönemin İngiliz Konsolosu Dalyell'in tahminlerine göre, Tuna Vilayeti'nin toplam nüfusu 3.500.000'dir. Bunun 1.640.000'i Müslüman, 1.725.000'i Bulgar ve 135.000'i diğerleridir. Rusçuk'taki Fransız Konsolosu M. Aubaret'in rakamlarına göre ise vilayetin nüfusu 1.120.000 Müslüman, 1.130.000 Bulgar ve 103.500 diğerleri olmak üzere toplam 2.353.000'dir.⁸

Bu nüfus tablosu karşısında, kurulacak olan Bulgaristan'da Bulgarları çoğunluk kılabilmek için, 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı, baştan bir "ırklar ve yok etme savaşı" olarak planlanmıştır. Bu tabir, söz konusu komisyonun başkanı Panslavist Prens Çerkaski'ye aittir. Hatta, dönemin Rus Savunma Bakanı "5 milyon insanı nasıl yok edebiliriz" diyerek bu plana itiraz etmişse de plandan vazgeçilmemiştir.

93 Harbi olarak da bildiğimiz 1877–1878 Osmanlı Rus Savaşı, iki cephe de gerçekleşmiştir: Kafkas cephesi ve Tuna cephesi. 24 Nisan 1877'de savaş ilan edilmiş ve ilk çarpışmalar Doğu Cephesi'nde vuku bulmuştur; 21 Haziran'da, Tuna'nın geçilmesiyle Tuna Cephesi'nde de savaş başlamıştır. Evvela Kuzey Doğu Dobruca'ya girilmiştir. Türklerin çoğunluğu teşkil ettikleri bölgede Maçin, Tulça, İshakça ve Mecidiye işgal edilmiştir. Bulgar köylülerine silah dağıtılarak Müslümanların üzerine salınmıştır. Türklerin Maçin'i terk etmelerinden sonra, Türklerin yaşadığı mahalleler tamamen yakılmıştır. Köstence'deki bir İngiliz gemisinin kaptanının verdiği bilgilere göre, bölgedeki Rus kuvvetlerinin komutanı Alman General Zimmerman yaptıkları taşkınlıklar ve saldırılardan dolayı Bulgarlara çok kızmış ve sundukları tuz-ekmeği reddetmiştir. Ruslar 17 Temmuz'da Tırnova'yı almış, 19 Temmuz'da ise ciddi bir direnişle karşılaşmadan savaşın kilit noktalarından biri olan Şıpka Boğazı'nı ele geçirmişlerdir.

Rusların Savaş öncesinde yayınladıkları deklarasyonda, savaşın gerekçesi olarak, Türkleri ve Türk varlığını Balkanlardan silmek, zulme uğrayan masum Bulgarları ve Hıristiyanları korumak gösterilmiştir. "İrklar ve yok etme savaşı"nda ırklar olarak işaret edilen, Slav ırkı ile Türk ırkıdır; yok edi-

7 *Tuna Vilayeti Salnamesi*, Rusçuk, 1291.

8 Tuna Vilayeti'nde 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı öncesindeki nüfusa dair Türk, Rus, İngiliz ve Fransız belgelerine ve konsolosluk raporlarına dayalı ayrıntılı rakamlar için bk. Ömer Turan, *The Turkish Minority in Bulgaria, 1878-1908*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998, ss. 80-98.

lecek olan ise Türk ırkıdır ve Balkanlardaki Türk varlığıdır. Bu katliamları esas Rus Ordusu'nun yapabilmesi mümkün değildir; onlarda da profesyonel askerler vardır ve böyle bir şeye razı olamayacaklardır. İlaveten, esas ordunun yanında Batılı gazeteciler vardır ve bu haberleri Batı kamuoyuna ulaştıracaklardır. Bundan dolayı esas ordunun ilerisinde operasyonlar yapan süvari Kazak birlikleri oluşturulmuştur. Tuna geçilir geçilmez, bu özel Kazak birlikleri, Türk köylerine, Müslüman köylerine saldırarak, çok vahşiyane katliamlar yaparak, yakaladıklarını öldürmüşler veya öldürmekten betetmişlerdir. Ayrıca, bu haberleri duyan civar bölgelerdeki ahalinin, bir şekilde, canını kurtarabilmek için, namusunu kurtarabilmek için kaçmasını hedeflemişlerdir. Çok acımasız, çok sert bir soykırımı tatbik edilmiştir.

Ruslar her ne kadar bu olayları yabancı gazetecilerden gizlemeye çalışsalar da, yapılan katliamların dehşet verici boyutları, savaş muhabiri yabancı gazetecilere kadar ulaşmıştır. Rus orduları 20 Haziran'da Tuna'yı aşarak saldırılara başlamışlardı. Bundan bir ay sonra, 20 Temmuz 1877 tarihinde, vazifesi hiç de öyle bir şey yapmak olmayan 14 yabancı savaş muhabiri, şu tutanağı imzalayarak dünya kamuoyuna ilan etmek üzere gazetelerine göndermişlerdir: "Şumnu'da toplanan biz yabancı basın temsilcileri, daha önce tek tek gazetelerimize gönderdiğimiz Bulgaristan'da masum ve müdafaasız Müslüman halka reva görülen insanlık dışı hareketlere dair haberleri bir defa da ortaklaşa özetlemenin vazifemiz olduğuna inanıyoruz. Bizler, gerek Razgrad gerekse Şumnu'da gözlerimizle gördüklerimizi ve sorguya çektiğimiz mızrak, kılıç ve ateşli silahlarla yaralanan çocuk, kadın ve yaşlıların şahadetlerini açıklıyoruz. Bu yaralılar, Rus kuvvetlerinin ve bazen de Bulgarların kaçan Müslümanlara yaptıkları mezalime dair korkunç hikâyeler anlatıyorlar. Anlattıklarına göre, pek çok Müslüman köyün ahali, ya kaçarken ya da yağmaya uğrayan köylerinde toptan katledilmişlerdir. Her gün yeni yaralılar geliyor. Aşağıda imzaları bulunan bizler, yaralılar arasında çoğunluğun çocuk ve kadın olduğunu ve yaralıların yaralarının büyük bir kısmının kılıç yarası olduğunu müşahade ettik."⁹

Londra'ya gönderdiği 28 Temmuz 1877 tarihli raporunda, dönemin İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Layard, Müslümanların Bulgaristan'dan atılmalarının sorumlusunun belli bir ölçüde Rus generalleri ve Rus hükümeti olduğunu belirtmektedir. Layard'a göre, bundan daha vahimi, bazı et-

9 *Rusların Asya'da ve Rumeli'de Yaptıkları Mezalim*, çev. Zeynep Kerman, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları, 1987, ss. 24-25.

kili insanların, Bulgaristan'ın Ruslaştırılmasının yegâne yolunun Müslüman halkı ortadan kaldırmak veya göç etmeye mecbur bırakmak olduğunu düşünmeleridir. Bulgarların ve Kazakların müşterek operasyonları sonucunda Bulgaristan'ın önemli bir kısmı ve güney Balkanların bazı kesimleri Müslümanlardan boşaltılmıştır. İstanbul, Varna, Edirne ve pek çok diğer şehir Kazakların mızrağından ve Bulgarların bıçağından kaçan ve salgın hastalıklardan dolayı ölecek göçmenlerle doludur. Bu insanların çektiği acılara dair haberlerin dehşeti her şeyin üzerindedir. Eğer Rusya Bulgaristan'ı kendisine bağlı bir eyalet haline getirmeye muvaffak olursa şüphesiz karışık olan nüfusu ortadan kaldırmak suretiyle maksadına nail olacaktır.¹⁰

Rusların saldırdıkları yerlerde hayatta kalabilenler, canlarını ve namuslarını kurtarabilmek için, plansız ve şuursuz bir şekilde İstanbul yollarına dökülmüşlerdir. Yaşanan büyük panik dolayısıyla, hadiseler devletin kontrolünden çıkmıştır. Filibe Mutasarrıf Vekili, 12 Ocak 1878 tarihli telgrafında, üç gündür beri Filibe İstasyonu'nda karlar üstünde bekleyen 15.000 göçmenin Edirne'ye götürülmesini ister. Bu esnada, asker sevki için Edirne-Tatarpazarcığı hattında çalışan bütün trenlere el konulması emredilmiştir; ancak, göçmenler, can havliyle, söz konusu trenlere doluşarak, asker sevğine mâni olurlar. Bununla birlikte, canlarını kurtarmaları yine mümkün olmaz. 14 Ocak'ta Filibe'ye yaklaşan Rus kuvvetleri tarafından imha edilirler. General Gurko komutasında Şıpka'yı geçen Rus kuvvetlerinin Eskizağra'da ve Kızanlık'ta gerçekleştirmiş oldukları katliamlar kısmen Zağra Müftüsü'nün hatıralarında anlatılmıştır.

Her şeye rağmen İstanbul'a ulaşanlar da olmuştur. Ancak, açlık, sefalet ve salgın hastalıklar, İstanbul'da yaşayanların sağlığını tehlikeye düşürmüştür. İstanbul'da yaşayan yabancı tüccarlar, elçiler, işadamları, şehrin karantinaya alınmasını teklif etmişlerdir. Kendileri yardım kuruluşları kurarak İstanbul'a ulaşabilenlere yardım etmeye çalışmışlardır.

Bugünkü Bulgaristan topraklarının hemen tamamını ellerine geçiren Ruslar Şumnu bölgesine ve Rodoplara girememişlerdir. Memleketlerini terk etmek zorunda kalan Türkler ve Müslümanlar, Şumnu ve Rodoplara sığınmışlardır, hatta, Rodoplarda ayrı bir hükümet bile kurmuşlardır. Berlin Konferansı, 1878 yazında, Rodoplara sığınan ve bütün imkânsızlıklara rağmen Ruslara teslim olmayıp direnen bu insanların durumunu gözlemlemek, böl-

10 Ömer Turan, *The Turkish Minority...*, ss. 137.

geye sığınma sebeplerini ve ihtiyaçlarını incelemek için, konferansa katılan ülkelerin İstanbul'daki konsoloslarından bir heyet oluşturma ve bölgeye gönderme kararı almıştır. Rus temsilci Basili, krizler yaratarak Heyetin Rodoplardaki incelemelerini sürekli baltalamış, incelemeler sonucunda ortak bir rapor yayınlamasını engellemiştir.

Heyetteki İngiliz temsilcisi, kendi raporunda, İskeçe'de, 7.000, Gümülcine'de 62.000, Kırcalı'de 10.000, Mestanlı'da 10.000, Demotika ve Nevrekop (Gotse Delchev) arasında gönüllülerce savunulan bölgede toplam 150.000 mülteci tespit ettiklerini yazar: "Göçmenler, buldukları yerlere Rus birliklerinin yaklaşması veya gelmesi üzerine göç ettiler. Bazıları şahidi veya kurbanı oldukları ölümün, yağmanın, yangın ve tecavüzün önünden kaçtılar. Diğerleri, bu acımasızlığın anlatılmasından doğan ve açıkça anlaşılabilir bir paniğin etkisi altında komşu bölgelerdeki dindaşları tarafından kabul edildiler. Pek çok kişiden işittiğimize göre, olayların gücünün etkisiyle veya belki de tesadüfen, savaşın galiplerinin açgözlülüğünden kaçırabildikleri arabalarında, çocukları, kadınları, yaşlıları ve aileleri beraberinde götürülen köylülerin de söylediği gibi, işgalci ordu, önünde, dağları ve Balkanları aşmaya çalışan göçmen kitlesi ile Uludere ve Meriç'te boğulan, kılıçtan geçirilen, kurşuna dizilen, Harmanlı çıkamazında sıkıştırılmış ve süngüden geçirilmiş dikkate değer sayıda insan kitlesi buldu. Terörden deliye dönmüş ve yukarıda bahsedildiği gibi düşman elinde ölmekten daha iyi olacağını düşünen anneler tarafından 2000'den fazla çocuk nehire atılmıştır". Yukarıda öldürmekten beter etmek derken kastım buydu! İngiliz temsilci, raporunun takip eden kısımlarında Müslümanların silahlarını Ruslara teslim ettiklerini, Rusların ise bu silahları Bulgarlara dağıtarak Müslümanların üstüne kışkırttıklarını, her şeye rağmen Müslümanların, hâkimiyeti ellerinde bulundurdıkları yerlerde zengin Bulgar köylerine dokunmadıklarını kaydetmektedir.¹¹

Üzerinde Bulgaristan kurulan topraklarda, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan önce 3.200.000 insan yaşamaktadır. Bu insanların yaklaşık 1.600.000'i Türk ve Müslümandır. Savaştan sonra kurulan Bulgaristan Prensiği'nde 1880 ve Doğu Rumeli Eyaleti'nde 1884 yılında yapılan sayım sonuçlarına göre bu toraklarda 800 bin civarında Türk ve Müslüman kalmıştır. Demek ki, 1.600.000'den 800.000'i çıkardığımızda kalan 800 bin in-

11 Rodoplardaki direniş ve Berlin Konferansı'nın görevlendirdiği Rodop Komisyonu'nun İngiliz üyesinin hazırlamış olduğu raporun tamamı için bk. Ömer Turan, "Rodoplar'da 1878 Türk-Pomak Direnişi ve Rodop Komisyonu Raporu", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Y.XXXIV/1-2, 1996, ss.129-156.

sanın bir kısmı öldürülmüş, ölmüş, gerisi ise canını ve namusunu kurtarabilmek için, kaçmak zorunda kalmıştır.¹²

Yapılan tahribat sadece insanlara yönelik değildir. Osmanlı salnamelerine göre Sofya'da, savaştan önce 44 cami vardır, günümüzde 1 tane kalmıştır. Mimar Sinan yapısı olan o Camiyi de yıkılmaktan Fransız Konsolosu kurtarmıştır. Filibe'de savaştan önce 33 cami vardır, savaştan sonra, yine bir başka İngiliz komiser, 1 tane mescidin açık olduğunu belirtmektedir. Tatarpazarcığı'nda 22 camiden dokuzu yakılmış, beşi tamamen yıkılmış, yedisi değişik ölçülerde tahrip edilmiş ve 1880 yılında bir tane bırakılmıştır. Savaştan sonra Tatarpazarcığı ve civarındaki 182 cami ve medrese yakılıp yıkılmak suretiyle yok edilmiştir. Berlin Antlaşması'ndan sonra Filibe merkez olmak üzere Rodop Dağları ile Balkan Dağları arasında kurulan Doğu Rumeli Vilayeti'nde 1 Ekim 1879 tarihine kadar 756 eser tahrip edilmiştir. Eski Zağra'da, Rusçuk'ta durum bundan farksızdır.¹³

Bulgaristan'da Türklere ve Müslümanlara yönelik katliamlar 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda yaşananlardan ibaret değildir. Adı geçen savaşta yukarıda nüfusa dair verilen rakamlarda görüldüğü gibi, Türklerin ve Müslümanların nüfusu yarı yarıya azaltılmış ama tamamen yok edilememiştir. Bulgaristan'ın kuruluş belgesi olan Berlin Antlaşması (1878), bu ülkedeki Türklerin ve Müslümanların her türlü hakkını garanti ettiği halde, daha anlaşmadaki imzalar kurumadan saldırılar başlamıştır. Bulgaristan'ın kurulmasını müteakip, kalan Türk ve Müslüman nüfusun bu ülkede namusu ve şerefi ile yaşaması umudunu ortadan kaldırmak için ne mümkünse yapılmıştır. Zorla Hıristiyanlaştırma ve Bulgarlaştırma kampanyaları, mal ve mülklere el koyma, haksızlıklar, zorbalıklar vs...

Bulgaristan'da kalan Türklerin Bulgarlaştırılması ve Müslümanların Hıristiyanlaştırılmasına çeşitli dönemlerde müracaat edilmiştir. 1912-13 Balkan Savaşları döneminde Türklerin ve Müslümanların Hıristiyanlaştırılması ça-

12 Ömer Turan, *The Turkish Minority...*, ss. 79-118.

13 93 Harbi olarak da bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında Bugünkü Bulgaristan topraklarında yıkılan, tahrip edilen Osmanlı eserleri hakkında bk. Ömer Turan, "1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Filibe'de Yıkılan Osmanlı Eserlerine Dair Bir İngiliz Belgesi", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Y.25, S.4, Ekim, 1996, s. 241-251; Ömer Turan, "1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Bulgaristan'daki Türk Varlığına ve Mimari Eserlerine Etkisi", *Balkanlardaki Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, c.2, Atatürk Kültür Merkezi, 2001, Ankara, ss. 763-772.

lışmaları için Batı ve Orta Rodoplarda vaftiz komiteleri kurulmuştur. Bulgarca toplu vaftiz anlamına gelen “Pokrustvane” adı verilen toplu Bulgarlaştırma hareketi çerçevesinde, bu komiteler marifetiyle o dönemde 150.000 civarında Müslümanın “gönüllü olarak” Hıristiyanlığı kabul ettiği ve Bulgar isimleri aldığı duyurulmuştur¹⁴. Sofya’da askeri ataşe olarak bulunduğu 1913-1915 yılları arasında, daha sonra Milli Mücadele’nin önderi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu olarak karşımıza çıkacak olan Mustafa Kemal (Atatürk)’in müdahaleleri sonucunda bu dönemdeki zorla Bulgarlaştırmaların ve Hıristiyanlaştırmaların durdurulduğunu, Türk ve Müslüman isimlerinin iade edildiğini biliyoruz.¹⁵

Osmanlı Devleti ve Bulgaristan’ın müttefik oldukları Birinci Dünya Savaşı yıllarında ve bunu takip eden Türk dostu Stambulovski döneminde Bulgaristan’daki Türkler önceki yıllara nazaran rahat bir nefes almışlarsa da daha sonraki yıllarda çeşitli şekillerdeki baskılar tekrar uygulanmıştır. 1938 yılında kurulan “Rodina Kardeşlik Cemiyeti” Rodoplardaki Türklerin ve Müslümanların Bulgarlaştırılıp Hıristiyanlaştırılmalarına yönelik çalışmalar içerisinde olmuştur. II. Dünya Savaşı yıllarında Bulgarlaştırılmayı reddeden erkeklerin fesleri, kadınların feraceleri sokaklarda yırtılarak insanlar aşağılanmış, yeni doğan çocuklardan başlayarak herkese Bulgarca isimler verilmiştir.¹⁶

II. Dünya Savaşı’nı takip eden yıllarda Bulgaristan’daki sosyalist rejim kendisini kabul ettirene kadar bir müddet Türklere ve Müslümanlara sempatik davranmış ise de 1950’li yıllardan itibaren onlar da benzer uygulamalar içerisinde olmuşlardır. 1960’lı ve 70’li yıllarda Pomak, Tatar ve Çingeneler arasında başlatılan Bulgarlaştırma kampanyaları, 1980’lerde ülkedeki en büyük azınlık kitle olan Türkler arasında da uygulanmaya başlanmıştır. Bu politika önce Türkiye’nin daha sonra bütün Dünyanın tepkisine sebep olmuş, Bulgaristan’daki Sosyalist Jivkof rejiminin iflasıyla sonuçlanmıştır.

14 Yulian Konstantinov ve Gulbrand Alhaug, *Names, Ethnicity and Politics*, Oslo: Novus Press, 1995, ss. 25-26.

15 Fethi Okyar, *Üç Devir’de Bir Adam*, Yayına Hazırlayan: Cemal Kutay, İstanbul: Tercüman Yayınları, 1980, s. 215. Askeri Ateşe Mustafa Kemal’in Bulgaristan’daki çalışmaları ve buradaki Türklerle ve Müslümanlarla ilgili faaliyetleri konusunda bk. Ömer Turan, “Sofya’da Türk Askeri Ateşesi Mustafa Kemal (Atatürk)”, *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu*, 11-13 Mayıs 2005, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, 2005, ss.139-144.

16 Yulian Konstantinov ve Gulbrand Alhaug, *Names, Ethnicity...*, s. 26.

Görüldüğü gibi, Bulgaristan'da Türklere yönelik - en diplomatik ifade ile - olumsuz tutum, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ile sınırlı değildir. 2000'li yıllara kadar Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler kanayan bir yara gibi devam etmiştir. Bulgarlaştırmanın bir parçası olarak zorla isim değiştirmeler yapılmıştır. Şöyle bir örnek verilebilir: 1911 yılında doğduğunu kabul edeceğimiz Rodoplardaki bir Türk, 1990'lara kadar yaşadysa -ki, mümkündür- 11 defa nüfus cüzdanını değiştirmiştir. Çünkü, beş defa zorla isim değiştirme kampanyasına maruz kalmışlardır.

Bütün bu baskılar karşısında bir kısım Türklere ve Müslümanlar çareyi yüzyıllardır üzerinde yaşadıkları toprakları terk ederek Türkiye'ye göç etmekte bulmuşlardır. Aşağıdaki tablodan da görüleceği gibi, 1878'den günümüze kadar Bulgaristan'dan Türklere Türkiye'ye göç etmektedirler. Son beş çeyrek asırlık Bulgaristan Türklere tarihi, göç tarihidir denilse yeridir. Sınırların kapandığı ve göçün yasaklandığı dönemler dışında göç durmamıştır. 1989 yazındaki göçten hepimizin hatırlayacağı gibi pek çok insan bütün birikimlerini, sosyal haklarını Bulgaristan'da bırakarak sadece el arabalarıyla taşıyabildikleri ev eşyalarıyla Türkiye'ye gelip hayata sıfırdan başlamak zorunda kalmışlardır. Her bir göç dalgası, Bulgaristan'da kalan Türklere omzuna daha fazla yük bindirmektedir.

Bulgaristan'dan Türk Göçleri, 1878-1992

Yıllar	Sayı
1878-1912	350.000
1923-33	101.507
1934-39	97.181
1940-49	21.353
1950-51	154.198
1952-68	24
1969-78	114.356
1979-88	0
1989-92	321.800
Total	1.160.614

Kaynak: Ali Eminov, Turkish and Other Muslim Minorities in Bulgaria, Londra: Hurst & Company, 1997, ss. 82-83.

Bulgaristan Türklere ve Müslümanlarının kimliklerini ve kültürlerini ko-

ruma hakları pek çok uluslararası ve ikili anlaşma ile garanti edilmiştir. Buna rağmen yukarıda pek az kısmına işaret ettiğimiz türdeki saldırılara maruz kalmışlardır. Bulgaristan'da yaşayan Türklerin ve Müslümanların varlıklarına ve kimliklerine yönelik sistemli ve planlı saldırılar üzerinde durmak din ve milliyet gayretinin ötesinde bir insanlık ayıbını ortaya çıkarmaktır. Politikacı ve diplomatı kendi yöntemleriyle, bilim adamları orijinal araştırmalarıyla, sanatkarı özgün eserleriyle bu konuyu gündeme getirerek çekilenlerin unutulmamasını ve yeni acıların yaşanmamasını temine çalışmalıdır.

Kaynakça

Eminov, Ali. *Turkish and Other Muslim Minorities in Bulgaria*. Londra: Hurst & Company, 1997.

Kohn, Hans. *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği*, çev. Güner, Agah Oktay. İstanbul: Kervan Yayınları, 1983.

Konstantinov, Yulian ve Alhaug, Gulbrand. *Names, Ethnicity and Politics*. Oslo: Novus Press, 1995.

100

Kurat, Akdes Nimet. *Türkiye ve Rusya*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1970.

Kurat, Akdes Nimet. *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, 3.B. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993.

Mackenzie, David. *The Serbs and Russian Pan-Slavism, 1875-1878*. New York, Ithaca: Cornell University Press, 1967.

Okyar, Fethi. *Üç Devir'de Bir Adam*, Yayına Hazırlayan: Cemal Kutay. İstanbul: Tercüman Yayınları, 1980.

Rusların Asya'da ve Rumeli'de Yaptıkları Mezalim, çev. Zeynep Kerman. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları, 1987.

Şimşir, Bilal N. (der.). *Rumeli'den Türk Göçleri, 1879*, c.II, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.

Tuna Vilayeti Salnamesi, Ruscuk, 1291.

Turan, Ömer. *"Rodoplar'da 1878 Türk-Pomak Direnişi ve Rodop Komisyonu*

Raporu", Türk Kültürü Araştırmaları, Y.XXXIV/1-2, 1996.

Turan, Ömer. "1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Filibe'de Yıkılan Osmanlı Eserlerine Dair Bir İngiliz Belgesi", Kubbealtı Akademi Mecmuası, Y.25, S.4, Ekim 1996.

Turan, Ömer. *The Turkish Minority in Bulgaria, 1878-1908*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998.

Turan, Ömer. "The Role of Russia and England in the Rise of Greek Nationalism and Greek Independence", OTAM, S.10, 2000, ss. 243-292.

Turan, Ömer. "1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Bulgaristan'daki Türk Varlığına ve Mimari Eserlerine Etkisi", Balkanlardaki Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu Bldirileri, c.2. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2001.

Turan, Ömer. "Sofya'da Türk Askeri Ataşesi Mustafa Kemal (Atatürk)", Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu, 11-13 May 2005. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, 2005.